

свобода. Такий творчий порив у виконавстві якнайкраще демонструє мистецтво імпровізації. Вміння самовиражатися, передавати власний душевний стан і почуття, знаходження власних засобів їх передачі якраз і демонструють ту творчу свободу, до якої кожен виконавець прагне на піку своєї майстерності.

Тому сьогодні ми знову повертаємося до питання формування універсального педагога-музиканта, який вільно володіє всіма художніми елементами музичної мови і вміє розмовляти мовою музики у різних емоційних ситуаціях.

Література

1. Козырев Ю. Импровизация – путь к музыке для всех / Юрий Козырев // Музыкальное воспитание в СССР. – 1985. – С. 252. – (Вып. 2).
2. Новикова Е. Импровизация: сущность и философско-антропологические смыслы: автореферат дис. канд. философ. наук / Е. Новикова. — Омск, 2012. – 22 с.
3. Рунин Б. О психологии импровизации / Б. Рунин // Психология процессов художественного творчества: Зб. наук. праць. — Л., 1980.
4. Столяр Р. Современная импровизация / Р. Столяр. Практический курс для фортепиано. Изд-во “Планета музыки”, 2010. – 146 с., С. 149
5. Толшин А. Импровизация в обучении актера / А. Толшин. Учебное пособие. [Электронный ресурс] – Санкт-Петербург, 2005. – Режим доступа до книги: http://md-eksperiment.org/etv_page.php?page_id=42&category=library.
6. Щербакова Т. Импровизация как компонент творчества современного педагога / Т. Щербакова // Педагогическое мастерство: материалы IV междунар. науч. конф. — М.: Буки-Веди, 2014. — С. 13-16.
7. Bailey Derek. Improvisation: its nature and practice in music / Derek Bailey. Originally published Ashbourne. – England: Moorland Pub. In association with Incus Records, 1980.

УДК 371.032

Паньків Л. І.

ЗМІСТ ТА ФУНКЦІЇ ХУДОЖНІХ ОРІЄНТАЦІЙ У КОНТЕКСТІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

В статті актуалізована проблема формування художественних орієнтацій молоді в контексті художественного образования. Рассмотрено содержательную сущность понятия «художественные ориентации». Очерчено структуру и функции художественных орієнтацій в процесі изучения искусства.

Ключевые слова: искусство, художественные ориентации, личность, художественное образование.

In the article the problem of forming artistic orientations of young people in the context of art education. Considered meaningful essence the concept of "artistic orientation." Outlined the structure and functions of artistic orientations in the study of art.

Keywords: art, artistic orientation, personality, artistic education.

Глибока криза у соціально-економічному і політичному житті України надзвичайно загострила проблему духовності нашого суспільства. Історія стверджує, що загибель усіх минулих цивілізацій починалася з деградації моралі та духовного світу людей. Тож сьогодні вкрай необхідно орієнтувати молодь на загальнолюдські цінності, вивчення духовного досвіду багатьох поколінь, основу якого складали доброта, порядність, гідність, любов до рідної землі, протистояння злу та інші, аби уникнути розпаду суспільства, зберегти та продовжити кращі традиції національної культури. Майбутнє України залежить від того, якими ідеалами, культурними запитами, інтересами буде наповнене життя молоді, що складатиме світ духовних цінностей суспільства.

Ініціацією у вимір духовних цінностей є мистецтво. Як складна специфічна форма пізнання світу, мистецтво створює, зберігає, акумулює, транслює світові, загальнолюдські

цінності у художніх образах і через них впливає на свідомість людини. Його могутній пізнавальний і виховний потенціал пов'язаний з естетичною природою, завдяки якій осягаються потаємні найскладніші процеси духовного життя людини, її внутрішнього світу. За словами Г.Падалки, «саме мистецтво покликане відтворити цінність буття людини, протистояти руйнаціям технократичного мислення, вузькому підходу до усвідомлення сенсу людського буття з позицій бездушного практицизму і утилітаризму» [9,с.45]. Тому очевидно постає необхідність більш активного залучення молоді до вивчення мистецтва, включення до різноманітних мистецьких практик (танець, музика, театр, дизайн тощо). Саме з мистецькою освітою сьогодні пов'язуються перспективи розвитку духовності суспільства.

Мистецька освіта має давні, міцні і великі традиції, вона є однією з найскладніших систем не тільки освітнього простору, але й соціуму взагалі. Ще філософи Стародавньої Греції наголошували на важливості залучення молоді до вивчення мистецтва як особливої сфери духовної культури (Платон «Законо», «Держава»; Арістотель «Політика» та ін.) і активно вводили його до змісту навчання учнів із метою збереження їхнього «здоров'я душі» та досягнення калокагатії (з давньогрецької - синтез істини, злиття добра і краси) як ідеалу розвитку й мети виховання людини. У зв'язку з цим до кола навчальних предметів давньогрецької школи обов'язково входили поетика, риторика, еристика, та хорея, що становили нерозривну єдність театрального дійства, музики, мелодекламації і танцю, і яку давньогрецькі філософи, за словами дослідниці О. Отич, вважали не лише могутньою гармонізуючою та виховною силою, але й важливим чинником побудови і розквіту держави [8,с.13].

Сучасна мистецька освіта, як багатогранний соціокультурний феномен, має різномасштабні виміри, зокрема: особистісний і суспільний, національний і полікультурний, процесуальний і результативний. Вчені-дослідники, які розробляють різні напрямки сучасної вітчизняної мистецької освіти (В. Бутенко, Л. Масол, Н. Миропольська, Г. Ніколаї, О. Отич, Г. Падалка, О. Рудницька, Г. Сотська, О. Щолокова та інші), одноставно підкреслюють необхідність особистісної спрямованості мистецького навчання та пріоритетність емоційного аспекту пізнання художнього змісту мистецьких творів. Тож, ефективність мистецької освіти, яка, за визначенням О. Рудницької, «спрямована на розвиток у людини спеціальних здібностей і смаку, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій, здібності до спілкування з художніми цінностями у процесі активної творчої діяльності та вдосконалення власної почуттєвої культури» [10, с.34], підсилюється за умови формування *внутрішньої потреби* особистості до спілкування з художніми творами, що в свою чергу, забезпечує *вибірковість ставлення* до художньо-естетичних цінностей, усвідомлення власних естетичних переживань емоційного змісту художніх образів. Це зумовлює важливість формування ціннісних установок у спілкуванні з мистецтвом, які тісно пов'язані з його певними напрямками (жанровими, стильовими тощо) та різновидами (музика, образотворче мистецтво, хореографія, література, театр та ін.). Ціннісні установки передбачають наявність *художніх орієнтацій* особистості як усвідомленого вибіркового ставлення до художніх образів, їх переживання та оцінювання, які в свою чергу, актуалізують мистецькі потреби, інтереси, ідеали, уподобання.

Мета статті – актуалізувати проблему формування художніх орієнтацій молоді та окреслити функції означеного феномена.

Світ мистецтва величезний і різноманітний. Вивчення його є складним і внутрішньо мотивованим процесом для кожної людини. Мистецькі твори пропонують художні образи, безпосередньо звернені до сенсорної сфери, емоцій та почуттів, зорієнтовані на внутрішній світ людини, її співпереживання та співучасть. Тож, образний зміст мистецьких творів реалізується на тлі особистісного спілкування учасника художнього сприймання з художнім образом, передбачає створення установки на діалог з автором, а далі – конкретизацію та розгортання образу у власній уяві, у свідомості реципієнта.

Мистецтво залучає людину до естетичних і художніх цінностей, примушує її переживати і усвідомлювати ці цінності лише за умови самовизначення в цих цінностях, «переробки» їх у власній душі. Як зазначає О. Щолокова, «у процесі спілкування з художніми творами людина не тільки знаходиться під їх впливом, а й сама виступає

генератором ціннісного ставлення, надаючи певної забарвленості духовному зв'язку з мистецтвом, визначаючи характер його сприймання та оцінки» [12, с.61]. Так автор переконує, що повнота сприймання та засвоєння художніх та естетичних цінностей мистецтва залежить від контакту з чуттєвою сферою реципієнта. Однак, емоційність переживання художнього образу повною мірою зумовлена особистісним ставленням реципієнта до нього. Звісно, вибірковість ставлень до художніх образів формується на основі досвіду спілкування з художніми творами, орієнтацій у царині мистецтва, поінформованості щодо його різновидів, жанрів і стилів. Таким чином, постає важливою проблема формування *художніх орієнтацій* особистості.

Аналізуючи стан наукових розробок у сфері мистецької освіти, можемо стверджувати, що на сьогодні немає єдиного визначення поняття «художні орієнтації», яке б повно розкривало зміст означеного феномена. Разом з тим, у філософії, психології, музикознавстві, музичній педагогіці широко висвітлюються категорії «орієнтації» (Н. Кондаков, Л. Романюк), «ціннісні орієнтації» (С. Ангелов, В. Дряпіка, О. Здравомислов, В. Водзинська, В. Ольшанський, О. Рудницька), «естетичні орієнтації» (М. Долматова, С. Мельничук, М. Каган, Г. Падалка, Л. Столович, С. Шандрук та інші).

Поняття «орієнтація» у сучасній довідковій літературі розглядається як: «спрямування поглядів, діяльності залежно від конкретних умов; розрахунок на кого-, що-небудь у діяльності» [1, с. 474]; «вміння швидко і правильно визначитись у навколишньому оточенні та знайти найближчий, найкоротший шлях розв'язання поставленої проблеми, з успіхом вийти із складної ситуації, що склалася» [5, с. 414]; «спрямованість діяльності, що визначається інтересами кого-небудь, чого-небудь» [2, с.166-167]. Дана дефініція є похідною від поняття «орієнтир», що тлумачним словником визначається як «те, що служить за взірць для наслідування, на що хто-небудь рівняється» [1, с. 474]. Еріх Фромм вважав, що «орієнтації, за допомогою яких індивід вступає у відносини зі світом, визначають суть його характеру [11, с.63]. Виходячи з постулату гуманістичної педагогіки про те, що в кожній людині існує орієнтація, яка штовхає її на реалізацію своїх можливостей, можна вважати, що особистісна орієнтація – це усвідомлений чи неусвідомлений процес вибору, спрямований на прийняття необхідного, потрібного, корисного, бажаного. Вона відмежовує суттєве і важливе для особистості від несуттєвого і непотрібного. Тобто, орієнтації зумовлюють надзвичайно важливі функції у діяльності людини – вибору, спрямованості, вміння розібратися в оточуючих обставинах та визначити їх значення для себе, що детермінуються поінформованістю, інтересом, досвідом. Вченими (В.Оссовський, В.Ядов та ін.) доведено, що орієнтації є важливим компонентом структури особистості, який визначає довготривалі лінії поведінки, спрямованість на досягнення цілей.

Дотичним до дефініції «орієнтації» є поняття «ціннісні орієнтації», яке широко розглядається у науковій літературі і в узагальненому розумінні означає вибіркове ставлення до носія цінності, що може бути реальним предметом задоволення потреб окремої людини чи соціальної спільності. «Ціннісні орієнтації» є ключовим поняттям аксіології, психології, соціології, філософії. Введене у науковий обіг американськими соціологами В.Томасом і Ф.Знанецьким, поняття «ціннісні орієнтації» широко вивчається сучасними вченими і трактується як «спрямованість особистості на засвоєння певних цінностей для задоволення своїх потреб» (П.Ігнатенко), «вибіркова, відносно стійка система інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей» (В.Крижко), «направленість свідомості та поведінки, які виявляються у суспільно значущих вчинках та справах» (Є.Подольська), «вісь свідомості, яка забезпечує стійкість особистості, наступність поведінки і діяльності, виражену у спрямованості потреб та інтересів» (А.Здравомислов), «установка особистості на ті, чи інші цінності матеріальної та духовної культури суспільства» (В.Ядов). Вчені сходяться у висновках, що наявність усталених ціннісних орієнтацій свідчить про зрілість людини як особистості, адже формуються вони на основі переконань і акумулюють життєвий досвід. Проявляються ціннісні орієнтації в діяльності та поведінці людини. Вони є своєрідним індикатором ієрархії переваг, яким людина надає у процесі своєї життєдіяльності.

І.Левикін вказує, що «ціннісна орієнтація може розглядатися як внутрішня потреба самої особистості, коли деякі цінності «інтеріоризовані» (тобто перетворилися у внутрішній стан особистості) і виступають як бажання, інтереси людини» [6, с.36]. Саме такий підхід вважаємо особливо важливим у вивченні мистецтва як транслятора духовних цінностей людства.

Мистецтво, як особливий вид духовно-практичного освоєння дійсності за законами краси, є сферою естетичних і художніх цінностей. Естетичні цінності, які продукує мистецтво, є відбиттям краси як міри досконалості, допомагають усвідомлювати прекрасне не лише у мистецьких творах, а і в оточуючому світі. Художні цінності являють собою вищі рукотворні форми естетичних цінностей.

Мистецтво, як специфічна форма пізнання та відображення навколишньої дійсності у художніх образах, є носієм художніх цінностей. Тож, художні цінності притаманні лише мистецтву, тяжіють до опредмечування, матеріалізації, а естетичні – до духовного аспекту, що проявляється у різних формах культури (праці, спілкуванні, мистецтві та ін.).

Естетична цінність є ширшою у порівнянні з художньою. «Естетична цінність, – зазначає О. Волкова, – не протистоїть художній, а вбирає її (стильова належність, змістовна домінанта задуму, образні сенси), вона є результатом актуалізованого включення у середовище сучасного оточення, нового функціонування і спілкування, в якому минуле і сучасне «чують» одне одного» [3, с. 112]. Однак, художня цінність розглядається при цьому як більш висока у порівнянні з естетичною, бо художнє, за словами В.Дряпкі, є «унікальне, виявляє неповторний образний зміст» [4, с.30].

Вибірковість ставлення до того чи іншого різновиду, жанру мистецтва, художньої діяльності забезпечують **художні орієнтації**, що зумовлені художньо-естетичними потребами особистості, залежать від обсягу засвоєння художньо-естетичних знань, сформованості почуттєвої сфери, досвіду спілкування з художніми образами мистецтва. Художні орієнтації виявляються в художніх потребах, ідеалах, інтересах, цінностях, художніх установах. Художні орієнтації створюють змістовну сторону спрямованості особистості до вивчення різномайття мистецтва, і виражають внутрішню характеристику особистісного ставлення до художніх образів. Саме через художні орієнтації актуалізуються художні та естетичні цінності, що є важливим чинником духовного розвитку особистості.

Більш глибоке усвідомлення сутності та змісту художніх орієнтацій уможливорює структурно-функціональний аналіз цього феномена.

У структурі художніх орієнтацій у цілому можна розглядати три підсистеми:

1) когнітивна – пізнання та усвідомлення інформації щодо різновидів мистецтва, художніх та естетичних цінностей, стильових напрямків, жанрових ознак, виражальних засобів художніх образів та ін.;

2) емоційна – емоційно-оцінні реакції, смакові переваги у галузі мистецтва, вибірковість власного ставлення до художніх образів, здатність до вибору;

3) діяльнісна – схильність до того або іншого виду художньої діяльності, спрямованість на самореалізацію у художній творчості.

При цьому, кожній підсистемі властиві специфічні функціональні можливості. Так, когнітивна підсистема виконує пізнавальну, інформативну, евристичну, художньо-концептуальну, світоглядну, культуротворчу функції, що забезпечують формування уявлень людини про художню картину світу та власне самовизначення. Емоційна підсистема визначає гедоністичну, аксіологічну, оцінну, компенсаційну, сугестивну, естетичну і катарсичну функції, які забезпечують чуттєве сприйняття мистецьких творів. Діяльнісній підсистемі властиві комунікативна, просвітницька, соціалізуюча, виховна, творчоспонукальна функції, що активізують художню діяльність людини та уможливають її самореалізацію.

Так, художні орієнтації передбачають розкриття для себе художнього змісту мистецьких творів як особливої форми відображення навколишнього світу в художніх образах. Вивчення мистецтва – це передусім пізнання особливого світу художніх образів, розгляд їх на тлі естетико-філософських узагальнень, суспільних явищ, історико-біографічних відомостей. Художні образи мистецтва відтворюють навколишній світ в

єдності емоційного і раціонального, що забезпечує дієвість *пізнавальної функції* у цих вимірах.

Інформативна функція забезпечує формування сукупності знань про мистецтво, його різновиди, стилі і жанри. Інформаційна функція формує знаннєву основу художнього спілкування.

Евристична функція тісно пов'язана з пізнавальною і інформативною, реалізується як відкриття нового, невідомого співвідносно з людиною в усьому багатстві переживань та пізнанням художньої картини світу.

Художньо-концептуальна функція дозволяє побачити у художньому творі уявлення митця про світ у цілому, уможливорює усвідомлення головної ідеї мистецького твору.

Світоглядна функція акумулює вищі духовні ідеали мистецтва та забезпечує здатність керуватися ними в житті; фокусує смисложиттєві установки та орієнтири людини, виражені у художніх творах; об'єднує художню картину світу та уявлення людини про самовизначеність та навколишній світ.

Культуротворча функція забезпечує саморозвиток особистості, її культури під впливом художнього пізнання.

Гедоністична є однією з основних функцій художніх орієнтацій. Саме через насолоду як висхідний збудник, реалізується вся система вибіркового ставлення особистості до творів мистецтва.

Аксіологічна функція забезпечує усвідомлення ідеалів у мистецтві, що базуються на цінностях суспільства, привнесення їх у власну життєдіяльність.

Оцінна функція виявляється у критичному ставленні до художніх творів, суб'єктивних судженнях і самостійних міркуваннях з приводу мистецтва.

Компенсаційна функція дає змогу людину у процесі сприймання художнього твору пережити ті почуття, яких вона була позбавлена у реальному житті.

Сугестивна функція - це навіювання відповідного устрою думок і почуттів. Улюблений твір мистецтва ніби заворює людину. Сугестія (навіювання, вплив), ніби гіпнотична сила, захоплює бадьорим настроєм (активні марші, збудливі танцювальні ритми тощо), навіює меланхолійні роздуми (пейзажі І.Саврасова, Й.Левітана та ін.).

Естетична функція активізує відчуття краси, переживання гармонії, усвідомлення прекрасного як духовного піднесення.

Катарсична функція – забезпечує вплив на внутрішню гармонію людини, сприяючи збереженню і відновленню її психічної рівноваги.

Комунікативна функція розкривається на тлі активно-діалогової природи спілкування з мистецтвом, передбачає, за словами О.Рудницької становлення «особистісних смислів» діалогу з художнім твором, на основі співпереживання, співчуття, співтворчості [10].

Просвітницька функція виявляється у розповсюдженні набутої мистецької інформації, обговоренні та поясненні художніх вражень.

Соціалізуюча функція гармонізує особистісну і суспільну свідомість засобами мистецтва; забезпечує проникнення у морально-духовну сферу ментальності народу, без чого неможливо уявити існування мистецтва.

Виховна функція покликана виконувати надзавдання мистецької освіти загалом і художніх орієнтацій зокрема - формування гармонійної духовно розвиненої особистості.

Творчо-спонукальна функція активізує творчий потенціал особистості, бажання творити за законами краси, стимулює до художньо-творчої діяльності.

Таким чином, художні орієнтації можемо розглядати як цілісну поліфункціональну систему, що має динамічний характер, зумовлюється певними особистісними цінностями та ідеалами у мистецтві і виражає здатність суб'єкта до цілісного усвідомлення і переживання явищ художньої культури та готовність до художньо-творчої діяльності.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. / укл.О.Єрошенко – Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. – 864 с.
2. Войтко В.І. Психологічний словник/ В.І.Войтко. – К.: Вища школа, 1982. – 215 с.

3. Волкова Е. В. Произведение искусства в мире художественной культуры / Е.В.Волкова. – М.:Изд-во МГУ, 1988. – 288 с.
4. Дряпіка В. І. Теорія і практика формування ціннісних орієнтацій педагога-музиканта: Навчальний посібник / В. І. Дряпіка. – К.-Кіровоград – Ужгород: «Ліра», 2000. – 228 с.
5. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник/ Н.И.Кондаков. – М.:Наука, 1975. – 720 с.
6. Левыкин И.Т. Теоретические и методологические проблемы социальной психологии/ И.Т. Левыкин. – М.: Мысль, 1975. – 256 с.
7. Олексюк О. М., Ткач М. М., Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва/ О.М.Олексюк, Ткач. – К.: Знання України, 2004. – 263 с.
8. Отич О.М. Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога: історичний і методичний аспекти: монографія/ О.М.Отич. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – 440 с.
9. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика мистецьких дисциплін) / Г.М.Падалка. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
10. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник/ О. П. Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2005. – 360 с.
11. Фромм Э. Психологизм и этика / Э.Фромм. – М.:Республика, 1993. – 415 с.
12. Щолокова О.П. Методика викладання світової художньої культури: підручник/ О.П.Щолокова. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 288 с.

УДК 159.952:78

Миколінська С. І.

ДЕЯКІ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МУЗИЧНО-СЛУХОВОЇ УВАГИ ОСОБИСТОСТІ

В статье анализируются психофизиологические механизмы слухового внимания. Распознавание и анализ информации звукового происхождения происходит с помощью групп нейронов, реагирующих на любые раздражители различных сенсорных систем и их изменения, чем модифицируют состояние активности коры головного мозга и регулируют ее готовность к действию. Области головного мозга профессиональных музыкантов особенно развиты и существенно отличаются от реакций нем музыкантов на звучание музыки. Знание психофизиологических основ и механизмов слухового внимания способствует поиску эффективных форм и методов музыкального обучения школьников и студентов.

Ключевые слова: слуховое внимание, психофизиологические особенности, музыкально-слуховое внимание, музыкальная деятельность.

The article analyzes the psychophysiological mechanisms of auditory attention. Recognition and analysis of the sound origin takes place with the help of groups of neurons that respond to any stimuli of different sensory systems and their changes, than modify the state of activity of the cerebral cortex and regulate its readiness for action. Brain area professional musicians are particularly well developed and significantly different from the reactions of non-musicians on music. Knowledge of physiological principles and mechanisms of auditory attention contributes to the search for effective forms and methods of musical education of children and students.

Keywords: auditory attention, psychophysiological features, musical-auditory attention, musical activity.

Проблема уваги особистості та її розвитку є актуальною у дослідженнях з педагогіки, психології та психофізіології, оскільки успішність будь-якої діяльності значною мірою визначається якістю уваги людини до об'єктів цієї діяльності. Увага не існує ізольовано, а завжди пов'язана з іншою діяльністю як її сторона чи характеристика. Відіграючи роль фільтру, увага обмежує лише значиму для діяльності частину інформації, яка обробляється (розпізнається та інтерпретується) корою головного мозку людини.